

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i09.101>

**O'ZBEK-NEMIS BADIY TARJIMASIDA MILLIY-MADANIY XOSLANGAN
BIRLIKLARNI BERISH STRATEGIYALARI: FORENIZATSIYA VA
DOMESTIKATSIYA MUVOZANATI**

Jabbarov Ibragimjon,

Andijon davlat chet tillari instituti

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya Maqolada o'zbek badiiy matnidagi milliy-madaniy xoslangan birliklar (realiyalar, murojaat shakllari, frazeologizmlar va maqollar) nemis tiliga tarjima qilinganda qo'llaniladigan strategiyalar tadqiq etiladi. L.Venutining forenizatsiya va domestikatsiya dixotomiyasi, J.F.Ayxelaning madaniy xoslangan birliklar tasnifi hamda V.Kollerning ekvivalentlik turlari asosida qiyosiy-tipologik, kontekstual va tarjima transformatsiyalari tahlili usullari qo'llanildi. Tahlil natijasida moddiy-maishiy realiyalar asosan transliteratsiya va izoh orqali (forenizatsiya), ijtimoiy-madaniy murojaat shakllari esa ko'pincha kompensatsiya va funksional almashtirish orqali (domestikatsiya) berilishi aniqlandi. Maqolada tarjimada madaniy axborotni saqlash va nemis kitobxoni uchun matnning o'qiluvchanligini ta'minlash o'rtasidagi muvozanatni belgilovchi "gibrid strategiya" modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, o'zbek-nemis tarjimasi, realiya, madaniy xoslangan birlik, forenizatsiya, domestikatsiya, transliteratsiya, kompensatsiya, funksional ekvivalent.

Аннотация В статье исследуются стратегии перевода национально-культурно маркированных единиц узбекского художественного текста (реалий, форм обращения, фразеологизмов и пословиц) на немецкий язык. На основе дихотомии форенизации и доместикации Л.Венути, классификации культурно-специфических единиц Х.Ф.Айхелы и типологии эквивалентности В. Коллера применены сравнительно-типологический и контекстуальный методы, а также анализ переводческих трансформаций. Установлено, что предметно-бытовые реалии передаются преимущественно транслитерацией с комментарием (форенизация), тогда как социокультурные формы обращения чаще передаются посредством компенсации и функциональной замены (доместикация). Предложена модель «гибридной стратегии», определяющая баланс между сохранением культурной информации и читабельностью текста для немецкого читателя.

Ключевые слова: художественный перевод, узбекско-немецкий перевод, реалья, культурно-специфическая единица, форенизация, доместикация, транслитерация, компенсация, функциональный эквивалент.

Abstract The article examines strategies for translating culture-specific items of Uzbek literary texts (realia, forms of address, phraseological units and proverbs) into German. Drawing on L.Venuti's foreignization/domestication dichotomy, J. F. Aixelá's classification of culture-specific items and W. Koller's typology of equivalence, the study applies comparative-typological and contextual methods together with an analysis of translation shifts. The findings show that material and everyday realia are rendered mainly through transliteration with a gloss (foreignization), whereas socio-cultural forms of address are more often rendered through compensation and functional substitution (domestication). A "hybrid strategy" model is proposed that balances the preservation of cultural information against readability for the German target reader.

Keywords: literary translation, Uzbek-German translation, realia, culture-specific item, foreignization, domestication, transliteration, compensation, functional equivalent.

Kirish

Global madaniy muloqot sharoitida o'zbek adabiyotini nemis tilli kitobxonga yetkazish tarjimashunoslikning dolzarb vazifalaridan biriga aylandi. O'zbekiston bilan Germaniya o'rtasidagi ta'lim, ilmiy va madaniy hamkorlikning kengayishi o'zbek badiiy matnlarini bevosita, ya'ni rus tili vositachiligisiz nemis tiliga o'girish ehtiyojini kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, o'zbek nasrining nemis tilidagi tarjimalari hanuz sanoqli: masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani nemis tilida "Die Liebenden von Taschkent" nomi bilan dastlab rus tilidan (A. Specht) tarjima qilingan va faqat 2019-yilgi nashrda o'zbekcha aslyat asosida qayta ko'rib chiqilgan.⁸⁴ Bu tarjimalarning qiyosiy tahlili ham endigina boshlanmoqda.⁸⁵

O'zbek badiiy matnining tarjimada eng ko'p qiyinchilik tug'diruvchi qatlami — milliy-madaniy xoslangan birliklardir. Bular kundalik turmush predmetlari (*do'ppi, sandal, dasturxon*), ijtimoiy institutlar (*mahalla, hashar, to'y*), qarindoshlik va hurmat ifodalovchi murojaat shakllari (*aka, opa, kelinoy, -jon*) hamda milliy tafakkurni aks ettiruvchi frazeologizm va maqollardir. Nemis tilida ularning to'g'ridan-to'g'ri muqobillari yo'q yoki mavjud muqobil boshqa madaniy konnotatsiyaga ega.

O'zbek tarjimashunosligida realiyalar muammosi asosan o'zbek-rus va rus-o'zbek, keyingi yillarda o'zbek-ingliz yo'nalishida o'rganilgan.⁸⁶ O'zbek-nemis tarjimasida esa bu masala hali tizimli tadqiq etilmagan. Ikki til tipologik jihatdan tubdan farq qiladi: o'zbek tili agglyutativ turkiy til, nemis tili esa flektiv-analitik german tili. Bu farq tarjimada nafaqat leksik, balki grammatik va pragmatik transformatsiyalarni ham taqozo etadi. Mazkur holatlar tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

⁸⁴Qodiriy A. Die Liebenden von Taschkent / aus dem Russischen von A. Specht, überarbeitet nach dem usbekischen Original von B. Aripova; Nachwort J. Dağyeli. 3. überarb. Aufl. – Dağyeli Verlag, 2019. – 364 S.

⁸⁵Dadabayeva F. The interpretation of the historical space in Abdulla Kadiri's novel "Bygone Days" in Russian and German translations // European Journal of Literature and Linguistics. – 2024. – No. 1. – P. 24–28. – DOI: 10.29013/EJLL-24-1-24-28.

⁸⁶Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.; Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1983.

Tadqiqotning maqsadi — o'zbek badiiy matnidagi milliy-madaniy xoslangan birliklarni nemis tiliga berish strategiyalarini aniqlash va tasniflash hamda forenizatsiya va domestikatsiya o'rtasidagi maqbul muvozanat modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. O'zbek-nemis tarjimasini uchun tahlil birliklarining tematik tasnifini ishlab chiqish.
2. Har bir guruh uchun qo'llaniladigan tarjima usullari va transformatsiyalarni aniqlash.
3. Tanlangan usullarning pragmatik samaradorligini nemis kitobxonni nuqtai nazaridan baholash.
4. Tarjimon uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tarjimada "begona"ni saqlash yoki uni "o'zlashtirish" muammosi F. Shleyermaxerning mashhur formulasiga borib taqaladi: tarjimon yo kitobxonni muallif tomon, yo muallifni kitobxon tomon harakatlantiradi.⁸⁷ L. Venuti bu g'oyani forenizatsiya (*foreignization*) va domestikatsiya (*domestication*) atamalarini bilan nazariy asoslab, ravon va "ko'rinmas" tarjima asliyatning madaniy o'zgachaligini yo'qotishini ko'rsatdi.⁸⁸

Realizatsiya nazariyasi rus tarjimashunosligida S. Vlasov va S. Florin tomonidan har tomonlama ishlab chiqilgan. Ular realizatsiyalarni predmet, mahalliy va vaqt belgisiga ko'ra tasniflab, transkripsiya, kalka, yarim kalka, o'zlashtirish, tavsifiy tarjima va kontekstual tarjima usullarini ajratdilar.⁸⁹ L. S. Barxudarov va V. N. Komissarov tarjima transformatsiyalarining leksik, grammatik va leksik-grammatik turlarini tizimlashtirdi.⁹⁰ Nemis tarjimashunosligida realizatsiya E. Markshteyn tomonidan tavsiflangan.⁹¹

G'arb tarjimashunosligida P. Nyumark madaniy so'zlarni tematik guruhlariga ajratib, ular uchun "tarjima protseduralari"ni taklif etdi.⁹² J. F. Ayxela esa "madaniy xoslangan birliklar" (*culture-specific items*) tushunchasini kiritib, ularni saqlash (*conservation*) va almashtirish (*substitution*) usullariga ajratdi.⁹³ E. Devis bu modelni saqlash, qo'shish, tushirib qoldirish, global va lokalizatsiya kabi strategiyalar bilan to'ldirdi.⁹⁴ J. Pedersenning madaniy referentlar tasnifi ham shu yo'nalishda muhim ahamiyatga ega.⁹⁵

Nemis tilshunosligida V. Koller ekvivalentlikning denotativ, konnotativ, matn-normativ, pragmatik va formal-estetik turlarini ajratdi.⁹⁶ K. Rays va H. Fermeerning skopos nazariyasi

⁸⁷Schleiermacher F. Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens (1813) // Störig H. J. (Hrsg.). Das Problem des Übersetzens. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – S. 38–70.

⁸⁸Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2008.

⁸⁹Власов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980.

⁹⁰Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975.; Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.

⁹¹Markstein E. Realia // Snell-Hornby M. u. a. (Hrsg.). Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 1998. – S. 288–291.

⁹²Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall, 1988.

⁹³Aixelá J. F. Culture-specific items in translation // Álvarez R., Vidal M. C.-Á. (eds.). Translation, Power, Subversion. – Clevedon: Multilingual Matters, 1996. – P. 52–78.

⁹⁴Davies E. E. A goblin or a dirty nose? The treatment of culture-specific references in translations of the Harry Potter books // The Translator. – 2003. – Vol. 9, No. 1. – P. 65–100.

⁹⁵Pedersen J. Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2011.

⁹⁶Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 8. Aufl. – Tübingen: Francke (UTB), 2011.

tarjima strategiyasini matnning maqsad madaniyatdagi funksiyasi belgilashini asosladi.⁹⁷ K. Nord esa matnni tarjimaga oldindan tahlil qilish modelini ishlab chiqdi.⁹⁸

O'zbek tarjimashunosligida G'. Salomov va Q. Musayev realiyalar, milliy kolorit va frazeologizmlarni tarjima qilish muammolarini asosan o'zbek-rus materialli asosida yoritgan.⁹⁹ "O'tkan kunlar" romanining rus va nemis tarjimalarida tarixiy makon talqini F. Dadabayeva tomonidan qiyosiy o'rganilgan.¹⁰⁰ Biroq o'zbek-nemis juftligida madaniy xoslangan birliklarning barcha guruhlarini qamrab olgan tizimli tadqiqot mavjud emas. Mazkur maqola ana shu bo'shliqni qisman to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot materialli. Tahlil uchun XX asr oxiri – XXI asr boshi o'zbek hikoyachiligi va nasridan tanlab olingan 120 ta milliy-madaniy xoslangan birlik asos qilib olindi. Har bir birlik kontekst bilan birga qayd etildi va uning nemis tilidagi tarjima variantlari tuzildi. Variantlar Duden izohli lug'ati hamda DWDS (*Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*) korpusi ma'lumotlari asosida me'yoriylik va qo'llanish chastotasi jihatidan tekshirildi.

Tahlil birliklarining tasnifi. S. Vlastov – S. Florin¹⁰¹ va P. Nyumark¹⁰² tasniflariga tayanib, birliklar to'rt guruhga ajratildi (1-jadval).

1-jadval. Tahlil birliklarining tematik tasnifi

Guruh	Tavsif	Misollar
A. Moddiy-maishiy realiyalar	Taom, kiyim, uy-ro'zg'or buyumlari	<i>palov, somsa, do'ppi, sandal, dasturxon</i>
B. Ijtimoiy-madaniy realiyalar	Jamoa institutlari, marosimlar	<i>mahalla, hashar, to'y, beshik to'y, kelin salom</i>
C. Murojaat va hurmat shakllari	Qarindoshlik atamaları, kichraytirish-erkalash qo'shimchalari	<i>aka, opa, kelinoy, -jon, siz/sen</i>
D. Frazeologizm va maqollar	Obrazli iboralar, xalq maqollari	<i>ko'ngli tog'dek ko'tarildi; tomchi-tomchi ko'l bo'lur</i>

Strategiyalar shkalasi. Ayxela¹⁰³ va Devis¹⁰⁴ modellariga asoslanib, tarjima usullari forenizatsiyadan domestikatsiyaga qarab quyidagi shkalada joylashtirildi:

translitteratsiya → *translitteratsiya + izoh* → *kalka* → *generalizatsiya* → *madaniy analog* → *kompensatsiya / tushirib qoldirish*

Shkalaning chap qutbi asliyatning madaniy o'zgachaligini saqlaydi, o'ng qutbi esa matnni nemis kitobxonining madaniy tajribasiga moslashtiradi.

⁹⁷Reiß K., Vermeer H. J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. – Tübingen: Niemeyer, 1984.

⁹⁸Nord C. Textanalyse und Übersetzen. 4. Aufl. – Tübingen: Julius Groos, 2009.

⁹⁹Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari.; Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari.

¹⁰⁰Dadabayeva F. Ko'rsatilgan maqola. – P. 24–28.

¹⁰¹Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе.

¹⁰²Newmark P. A Textbook of Translation.

¹⁰³Aixelá J. F. Culture-specific items in translation. – P. 52–78.

¹⁰⁴Davies E. E. A goblin or a dirty nose? – P. 65–100.

Tadqiqot usullari. Ishda qiyosiy-tipologik, kontekstual va komponent tahlil usullari, tarjima transformatsiyalari tahlili¹⁰⁵ hamda miqdoriy hisoblash qo'llanildi. Ekvivalentlik darajasi V. Kollerning denotativ, konnotativ va pragmatik ekvivalentlik mezonlari asosida baholandi.¹⁰⁶

Tahlil va natijalar

Tahlil qilingan 120 birlikning 56 tasi (46,7 %) forenizatsiya, 64 tasi (53,3 %) domestikatsiya strategiyasi bilan berilgan. Biroq strategiyalar guruhlar bo'yicha keskin farq qiladi (2-jadval).

2-jadval. Tarjima strategiyalarining guruhlar bo'yicha taqsimoti (birliklar soni)

Guruh	Jami	Translit. (+ izoh)	Kalka	Generalizatsiya	Madaniy analog	Kompens. / tushirish
A. Moddiy-maishiy realiyalar	38	25	0	9	4	0
B. Ijtimoiy-madaniy realiyalar	27	15	5	4	1	2
C. Murojaat shakllari	25	4	0	3	6	12
D. Frazologizm va maqollar	30	0	7	0	17	6
Jami	120	44	12	16	28	20

A. Moddiy-maishiy realiyalar

Bu guruhda transliteratsiya va izoh ustunlik qiladi (38 tadan 25 tasi). Sababi — predmet nemis madaniyatida yo'q, uni tavsiflamasdan berish esa milliy koloritni yo'qotadi.

(1) Dasturxonga issiq non, parvarda va qand-qurs qo'yildi.

→ *Man deckte den Dastarchan¹⁰⁷ mit warmem Fladenbrot, Parwarda und Zuckerstücken.*

Dasturxon so'zi nemis tilidagi *Tischdecke* bilan almashtirilsa, mehmondo'stlik marosimi bilan bog'liq konnotatsiya yo'qoladi. Shuning uchun transliteratsiya va sahifa osti izohi tanlangan. *Non* esa generalizatsiya orqali *Fladenbrot* deb berilgan: bu nemis kitobxoniga tanish va denotativ jihatdan yetarli.

(2) U sandalga oyog'ini tiqib o'tirdi.

→ *Sie saß am Sandal, die Füße unter der gesteppten Decke über dem Kohlebecken.*

Bu yerda transliteratsiya matn ichidagi tavsifiy izoh bilan birlashtirilgan. *Am Ofen* kabi madaniy analog predmetni noto'g'ri tasavvur qildiradi.

(3) Boshiga chust do'ppisini kiydi.

→ *Er setzte sein besticktes Käppchen auf.*

Generalizatsiya natijasida *Chust* toponimi bilan bog'liq ma'lumot yo'qolgan, lekin "kashtali" (*bestickt*) sifati orqali qisman kompensatsiya qilingan. Nemis tilida rus tili orqali

¹⁰⁵Бархударов Л. С. Язык и перевод.; Комиссаров В. Н. Теория перевода.

¹⁰⁶Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft.

¹⁰⁷Dastarchan – ausgebreitetes Tisch Tuch, auf dem Gästen Speisen aufgetragen werden. [Tarjimon izohining namunasi.]

o'zlashgan *Tjubeteika* shakli ham uchraydi. Biroq u o'zbekcha asliyatga emas, vositachi tilga ishora qiladi, shu sababli undan voz kechildi.

B. Ijtimoiy-madaniy realiyalar

Bu guruhda transliteratsiya ko'pincha kalka bilan birga keladi. Kalka birlikning ichki shaklini ochib beradi.

(4) *Shanba kuni mahallada hashar bo'ldi.*

→ *Am Samstag fand in der Mahalla ein Haschar statt – ein gemeinschaftlicher Arbeitseinsatz der Nachbarn.*

Nachbarschaftshilfe analogi ma'noga yaqin, ammo nemis madaniyatida u ixtiyoriy, individual yordamni bildiradi. *Hashar* esa butun jamoa ishtirok etadigan an'anaviy tadbir. Shuning uchun transliteratsiya va izoh saqlandi.

(5) *Beshik to'yiga butun mahalla yig'ildi.*

→ *Zum Beschik-Toi, dem Wiegenfest für das Neugeborene, kam die ganze Mahalla zusammen.*

Wiegenfest — kalka (*beshik* → *Wiege*, *to'y* → *Fest*). U transliteratsiyaga appozitsiya tarzida qo'shilib, kitobxonga marosim mohiyatini tushuntiradi.

C. Murojaat va hurmat shakllari

Bu guruhda domestikatsiya ustun: 25 tadan 18 tasi madaniy analog yoki kompensatsiya bilan berilgan. O'zbek tilida hurmat qarindoshlik atamaları, *-jon* qo'shimchasi va *siz* olmoshi orqali ifodalanadi. Nemis tilida esa bu vazifani *du/Sie* oppozitsiyasi, modal so'zlar va konyunktiv shakllari bajaradi.

(6) *Akajon, qayoqqa ketyapsiz?*

→ *Bruderherz, wohin gehst du denn?*

So'zma-so'z *Aka, wohin gehen Sie?* varianti pragmatik jihatdan noto'g'ri: nemis tilida aka-ukalar o'rtasida *Sie* ishlatilmaydi. Asliyatdagi hurmat va erkalash *Bruderherz* so'zi va *denn* yuklamasi orqali kompensatsiya qilingan.

(7) *Kelinoy, choy damlab bering.*

→ *Schwägerin, würdest du bitte Tee aufbrühen?*

Kelinoy (akaning xotini) *Schwägerin* bilan generalizatsiya qilingan. *Bering* shaklidagi iltimos ohangi esa konyunktiv II (*würdest*) va *bitte* orqali berilgan. Bu grammatik transformatsiyaga asoslangan kompensatsiyadir.

(8) *Opa, bu olma necha pul?*

→ *Entschuldigung, was kosten die Äpfel?*

Notanish ayolga *opa* deb murojaat qilish nemis nutq etiketida yo'q. Shu sababli murojaat shakli tushirib qoldirilib, uning fatik vazifasi *Entschuldigung* orqali berilgan.

D. Frazologizm va maqollar

Bu guruhda madaniy analog ustun (30 tadan 17 tasi). Ammo analog tanlashda obraz va ma'no o'rtasida murosa qilishga to'g'ri keladi.

(9) *Tomchi-tomchi ko'l bo'lur.*

→ a) *Kleinvieh macht auch Mist.* (madaniy analog)

→ b) *Tropfen um Tropfen wird zum See.* (kalka)

Steter Tropfen höhlt den Stein varianti tashqi obrazga yaqin, ammo ma'nosi boshqa: u to'planishni emas, qat'iyatlikni bildiradi. *Kleinvieh macht auch Mist* ma'noni aniq beradi, lekin maishiy-kinoyaviy ohangga ega. Badiiy matnda ko'pincha b) varianti afzal: u shaffof va obrazni saqlaydi.

(10) *Uni ko'rib, ko'ngli tog'dek ko'tarildi.*

→ *Als sie ihn sah, war sie im siebten Himmel.*

Kalka (*ihr Herz hob sich wie ein Berg*) nemis tilida g'ayritabiiy yangraydi. Shuning uchun ekspressivlik darajasi mos keluvchi analog tanlangan.

(11) *Qo'shni haqqi — Tangri haqqi.*

→ *Das Recht des Nachbarn ist Gottes Recht.*

Bu maqol kalka orqali berilgan. U nemis kitobxoniga tushunarli va o'zbek jamoaviy axloqini aks ettiradi, shu bois domestikatsiyaga ehtiyoj yo'q.

Muhokama

Natijalar forenizatsiya va domestikatsiya butun matn uchun yagona tanlov emasligini ko'rsatadi. Tarjimon strategiyani birlik turiga qarab tanlaydi. Bu Venuti dixotomiyasini¹⁰⁸ mutlaq qarama-qarshilik sifatida emas, balki shkala sifatida talqin qilish zarurligini tasdiqlaydi. Xuddi shunday xulosaga Devis ham ingliz tilidan tarjimalar misolida kelgan.¹⁰⁹

Moddiy va ijtimoiy realiyalar (A va B guruhleri) denotativ axborot tashiydi. Ular matnning milliy koloritini yaratadi, shu sababli ularni saqlash maqsadga muvofiq. Murojaat shakllari va frazeologizmlar (C va D guruhleri) esa asosan pragmatik va konnotativ vazifa bajaradi. Kollerning atamaları bilan aytganda, ularda denotativ emas, pragmatik ekvivalentlik ustuvor.¹¹⁰ Skopos nazariyasi nuqtai nazaridan ham bu farq asosli: badiiy tarjimaning maqsadi kitobxonda asliyatga yaqin estetik taassurot uyg'otishdir.¹¹¹

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, nemis tilidagi ayrim o'zbek realiyalari rus tili vositachiligida o'zlashgan (*Tjubeteika, Pilaw*). "O'tkan kunlar"ning nemischa tarjimasi ham dastlab rus tilidan amalga oshirilgan.¹¹² Vositachi til orqali o'zlashgan shakllar o'zbek madaniyatini rus madaniyati prizmasi orqali taqdim etadi. Shu bois bevosita o'zbekcha asliyatdan transliteratsiya qilish (*Doppi, Palov*) madaniy aniqlik uchun afzalroq, garchi u nemis kitobxoni uchun kamroq tanish bo'lsa ham.

Tahlil asosida "gibrid strategiya" modeli taklif etiladi. Unga ko'ra:

1. Denotativ yuklamali realiyalar transliteratsiya qilinadi va birinchi uchraganda izoh bilan beriladi.
2. Ichki shakli shaffof bo'lgan birliklar kalka orqali beriladi (*Wiegenfest*).
3. Pragmatik vazifali murojaat shakllari nemis nutq etiketi vositalari — *du/Sie*, konyunktiv, modal yuklamalar orqali kompensatsiya qilinadi.
4. Maqollar uchun, agar kalka tushunarli bo'lsa, u analogdan ustun qo'yiladi. Bunda obraz saqlanadi va "begona" madaniyat ovozi eshitiladi.

¹⁰⁸Venuti L. The Translator's Invisibility.

¹⁰⁹Davies E. E. A goblin or a dirty nose? – P. 65–100.

¹¹⁰Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft.

¹¹¹Reiß K., Vermeer H. J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie.

¹¹²Qodiriy A. Die Liebenden von Taschkent. – 2019.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Tanlanma hajmi 120 birlik bilan chegaralangan va tarjima variantlari nemis kitobxonlari ishtirokida retseptiv sinovdan o'tkazilmagan. Keyingi tadqiqotlarda nashr etilgan o'zbek-nemis tarjimalari korpusini kengaytirish va kitobxon idrokini eksperimental o'rganish rejalashtirilgan.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O'zbek-nemis badiiy tarjimasida milliy-madaniy xoslangan birliklar bir xil strategiya bilan berilmaydi: umumiy nisbat deyarli teng (46,7 % forenizatsiya, 53,3 % domestikatsiya), ammo guruhlar kesimida bir strategiya aniq ustunlik qiladi.
2. Moddiy-maishiy va ijtimoiy-madaniy realiyalar uchun transliteratsiya va izoh eng samarali usul hisoblanadi: u milliy koloritni saqlaydi va nemis kitobxonining madaniy bilimini boyitadi.
3. Murojaat va hurmat shakllari tipologik farq tufayli leksik darajada emas, grammatik va pragmatik darajada kompensatsiya qilinadi. Bu Yu. Naydaning dinamik ekvivalentlik tamoyiliga mos keladi.¹¹³
4. Maqol va frazeologizmlarda madaniy analog ko'p qo'llansa-da, shaffof kalka badiiy matnda obrazlilikni yaxshiroq saqlaydi.
5. Rus tili orqali o'zlashgan shakllardan ko'ra bevosita o'zbekcha asliyatdan transliteratsiya qilish madaniy aniqlikni ta'minlaydi.

Amaliy tavsiyalar. Tarjimonlarga har bir tarjima loyihasi uchun realiyalarning yagona transliteratsiya jadvali va izohlar lug'atini (glossariy) tuzish tavsiya etiladi. Oliy ta'lim muassasalarida "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" fanida o'zbek-nemis juftligi bo'yicha madaniy xoslangan birliklarga oid maxsus mashg'ulotlar kiritish maqsadga muvofiq. Taklif etilgan "gibrid strategiya" modeli o'zbek adabiyotini boshqa german tillariga tarjima qilishda ham qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aixelá J. F. Culture-specific items in translation // Álvarez R., Vidal M. C.-Á. (eds.). Translation, Power, Subversion. – Clevedon: Multilingual Matters, 1996. – P. 52–78.
2. Dadabayeva F. The interpretation of the historical space in Abdulla Kadiri's novel "Bygone Days" in Russian and German translations // European Journal of Literature and Linguistics. – 2024. – No. 1. – P. 24–28. – DOI: 10.29013/EJLL-24-1-24-28.
3. Davies E. E. A goblin or a dirty nose? The treatment of culture-specific references in translations of the Harry Potter books // The Translator. – 2003. – Vol. 9, No. 1. – P. 65–100.
4. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 8. Aufl. – Tübingen: Francke (UTB), 2011.
5. Markstein E. Realia // Snell-Hornby M. u. a. (Hrsg.). Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 1998. – S. 288–291.
6. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.

¹¹³Nida E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden: Brill, 1964.

7. Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall, 1988.
8. Nida E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden: Brill, 1964.
9. Nord C. Textanalyse und Übersetzen. 4. Aufl. – Tübingen: Julius Groos, 2009.
10. Pedersen J. Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2011.
11. Qodiriy A. Die Liebenden von Taschkent / aus dem Russischen von A. Specht, überarbeitet nach dem usbekischen Original von B. Aripova; Nachwort J. Dağyeli. 3. überarb. Aufl. – Dağyeli Verlag, 2019. – 364 S.
12. Reiß K., Vermeer H. J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. – Tübingen: Niemeyer, 1984.
13. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1983.
14. Schleiermacher F. Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens (1813) // Störig H. J. (Hrsg.). Das Problem des Übersetzens. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – S. 38–70.
15. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2008.
16. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975.
17. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980.
18. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.